

БИТОЛСКАТА ПЛОЧА – ДИЛЕМИ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Реферат прочитан на научен собир научниот собир:

Самуиловата држава во историската, воено-политичката, духовната и културната традиција на Македонија, Струмица, 24 - 26 октомври 2014

доц. д-р Стојко Стојков

Битолскиот натпис досега бил разгледуван во однос на неговото датирање, но не ѝ во однос на неговата автентичност, а толкувањето на трипати употребениот поим Бугари во него не го надминал нивото на современите национални стереотипи и парадигми. Овде сакам да ги поставам имено овие прашања.

Првата дилема која сакам да ја поставам е за автентичноста на натписот.

Прашање кое не избегало од вниманието на науката но не било специјално обрбаотувано.

Сомнение во автентичноста на натписот искажуваат например Драган Ташковски и Стефан Влахов-Мицов. Такви сомнежи се искажувани повеќе пати во популарни статии во весници и списанија. Една од главните причини да с еправи тоа е имено сосема невообичајната за времето употреба на поимот Бугари (и како квантитет и како квалитет).

Дури и Заимов со основа забележува дека: „прави впечаток, дека во надписот поимот Бугарин, бугарски се среќава често – три пати во текст од околу 80 зборови приближно ... Во споредба со други надписи овде има нешто особено. Навистина ли Иван Владислав има причини да го истакнува толку често тоа или овде се кријат други причини, или пак е случајност? ... единствен засега во бугарската средновековна историја“.

Многу е каратрено што тој нема да успее да го најде одговорот во рамките на Средниот век, туку во рамките на сфаќањата на современата национална романтика.

Јован Владислав „сака да подцрта дека дејноста му како самодржец, ќе одговори потполно на стремежите и најголемите желби на населението, на Бугарите во Македонија ...Но тоа очигледно не е доволно за него. За да може да го почувствуваат поблизок и искрен, тој треба да им каже уште, дека и тој е од нивното потекло, дека и тој е Бугарин по род како нив, затоа и нивната борба ќе биде општа, бидејќи несреќата виси еднакво над сите“.

Тоа префрлување на современи национални сентименти во минатото меѓутоа не може да представува научно објаснение.

Заимов е прав за невообичаено големата честотоа на употреба на поимот Бугарин – три пати во првите 6 реда. Притоа целосно сочуван е малку повеќе од половината од натписот, делумно сочуван – околу 13-14%, а потполно уништен околу 1/3, а тоа ја прави честотата уште поголема. Притоа и трите случаја на употреба на поимот се во неоштетениот дел и се добро сочувани (само последниот слог на Блгаром е оштетен). Но не тоа е суштинскиот проблем.

Употребената титула сама по себе не е нешто што создава дилеми (освен нејзиното толкување како етничка, што претставува осовременување), како и именувањето на населението (според владетелот). Она што го прави овој надпис уникален е посочувањето на „народноста“ на владетелот, нешто не само без паралела во владетелски официални надписи, но и спротивно со погледите на епохата – владетелот на X е по подразбирање X, нема никаква причина да се подцртува очигледното. Или ушете поточно X со сите негови жители му припаѓа на владетелот на X, не спротивно. Не случајно во ниту еден владетелски бугарски натпис од средниот век владетелот не е наречен Бугарин или сл.

Уникалноста на надписот се удвојува со додавањето на зборот родум. Заимов се обидува „Блгарин родум“ неуспешно да го поврзе со некои слични формулации, но тие сите се во текстови од XIII – XIV в., не се ниту официјални, ниту владетелски, ниту се камени натписи и во никој од нив лицето наречено „Блгарин родум“ не е владетел. Практиката да се прогласуваат луѓе за „родум Блгари“ постмортем е појава продукт на реалностите во XIII – XIV в. и не се среќава во пораните словенски текстови. Последното како да дава поддршка на Лунт и Ташковски кои прифаќаат датирање од 13 в.. Пример со владетел посочен како „Блгарин родум“ во владетелските натписи не постои. Да се посочува „етничка“ припадност на владетелот во официални натписи не постои ниту во Византија.

Додека терминологијата на Битолската плоча нема паралела во средновековните владетелски надписи и е туѓа на средновековната идеологија и сфаќање, таа многу добро се вклопува во балканските ралност од првата половина на XX в. Натписот така како што е формулиран зема позиција по сите клучни спорни прашања на големиот територијално-националистички спор од почетокот на XX в., распламтен посе трудовите на Прокиќ од 1906 и 1908 г. – чија е Самуиловата држава и чии са нејзините владетели („самодржец бугарски“), какво е населението во неа и посецијално во Македонија (Бугари) и каква е народноста на комитопулитите („Бугарин родум“).

Освен обемна полемичка литература овој спор има родено веќе и неколку фалсификати кои си поставуваат за цел да го докажат бугарскиот карактер на Самуиловата држава. Создавани се од страна на бугарски националисти. Едниот е „откриен“ во 1997 г. - така наречениот Воденски надпис на Самуил, во кој тој е наречен „Цар на Бугарите и Ромеите“ и подига храм „за спасението на Бугарите“. Вториот, пронајден од двајца членови на ВМРО БНД излезе на виделина во 2004 г. – натпис на камен од село Самуилово, Петричко на кој според двете верзии на неговиот прочит пишува: "Самуил (во) Христа Бога верен цар и сам(о) Болгарин" или: "Самуил (во) Христа Бога верен цар и самодржец Болгаром". Карактерно е што и покрај очигледноста на фалсификатите се прават обиди да бидат третирали како автентични и искористени во денешниот спор за Македонија. Врската национализам (бугарски во случајот) – стремеж за докажување бугарскиот карактер на Македонија преку Самуиловото царство - создавање/пласирање на историски фалсификат и во двата случаја е очигледна.

Освен мотив и соодветна практика, постоела и релна можност за создавање на фалсификат за време на двете бугарски окупации на Битола – 1915 – 1917 и 1041 – 1944 г. Особено погодни биле условите во првиот период кога Битола е на самиот фронт и е тешко оштетена од артилеријата. Во истиот период во бугарската војска е создадена специјална разузнавачка структура која се бави со собирање на артефакти, кои би ги докажувале бугарските права врз Македонија и во која се вклучени голем број мобилизирани историчари начело со идниот премиер Богдан Филев.

Уште неколку работи создаваат дилеми околу автентичноста на натписот.

- Титулата самодржец на е збунувачка на повеќе начини

1. Таа не се употребувала во првото бугарско царство, туку во второто (Ова би било и најраната употреба на титулата според Заимов), а и во Византија во X в. сеуште не претставува задолжителен дел од титулата на владетелот.
2. Овде се употребува сама без цар. Заимов не е прав кога тврди дека таа се употребувала во вториот царство и самостојно – таа секогаш од заедно со цар.
3. Дилема создава неспомнувањето на Бог – царот е во Христос, а дури и пониски владетели се такви од Бога. Од Бога во титулата ја демонстрира независноста на владетелот и нејзиното отсуство е неприродно.

Така ние наместо очекуваното *од Бога цар на Бугарите* имаме само *самодржец бугарски!*

- Невообичаеното е повикувањето на св. Богородица и апостолите како помошници и застапници во ремонтот на една тврдина. Јас не открив во словенските текстови

паралела на таква употреба и таа е доста нелогична. Обично светците се цел на градбата, а причина е нивната помош во нешто друго, но не и при самата градба. Формулацијата подсеќа на заканите со проклетство за нарушителите на повелбите од 13 и 14 в., но и со нив е ралзична по цел и функција: светците не се јавуваат помошници туку закана за нарушителите на повелбата, потоа во такви набројувања секогаш се започнува со Бог кој во овој натпис отсуствува.

- Тука е завршетокот на надписот кој според доминирачкото толкување соопштува дека Самуил умрел по битката на Беласица кон крајот на „истата оваа“ 6522 (1. септември 1013 – 31 август 1014 г.) година: с»ф»к»в» го л7т(а) отъ створенїа мира/ (въ кл0чи ї успе л7ту се)му исходѣщу. Меѓутоа Самуил фактички умрел во друга септемвриска година во споредба со поразот при Беласица, кој се случил на 29 јули 1014 г. Тоа станало во следната септемвриска година – на 6 октомври 1014 или 6523 г. Таквата грешка може да се објасни или со тоа што евентуалниот фалсификатор мислел со нашите современи временски категории во рамките на јануарската календарска година или со неправиланта интерпретација на натписот од Мошин и Заимов.

- Извесни дилеми создава и нетипичното глаголско време употребено во еден градежен натпис, во кој за владетелот-градител се зборува во минато свршено време.

- Надписот има и одредени особености, кои го разликуваат од надписите од тоа време: окружност и издолженост на формата и двоен квадратен систем и стремеж кон еднаква ширина на буквите. Многу поквалитетен е како испишување од останатите кирилски надписи од периодот и се истакнува меу нив со својата монументалност. Според Лунт пак ортографијата и јазикот добро се вклопуваат во надписите од XIII в.

Можности за мноштво претпоставки и комбинации создава и тоа што натписот е дело на двајца каменоделци – едниот, понеискусен ги напишал последните 4-5 реда, друг подобар – горниот дел. Имено горниот дел ги содржи како тројната употреба на поимот Бугари, така и единствениот сигурен идентификационен маркер кој ја поврзува плочата со Јован Владислав и времето на комитопулите – „син на Арон“. Можно е оригиналниот натпис да се наоѓал само во долниот дел на плочата (слично на Самуиловиот натпис од Преспа) и да е искористен како мостра за додавање на горните редови (било во XIII в. било од современ ентузијаст).

Посочено до овде ја става автентичноста на овој натпис под сериозно сомнение без да го решава прашањето за автентичноста. Потребни с еповеќе истражувања во оваа насока.

Датирањето

За ова овде само ќе маеркирам – повеќе ќе има во финалниот текст. Датирањето е проблематично поради оштетеноста на овој дел од тектот. Имаме само месец октомври, како и една оштетна година која меѓутоа не е сигурно дали се однесува на времето на градбата или на друг настан опишан во оштететниот дел од натписот. Последната година е толкувана на два различни начини – основното ни дава 1014 г., а поретката – времето на Калојан. И двете се проблематични: првата заради „лето тому исходјашто“, а втората зарад спомнувањето на Арон како татко на владетелот.

Поимто Бугарин и неговите интерпретации

Да се вратиме на поимот Бугарин но веќе од страна на неговата интерпретација. Од една страна тој се толкува како израз на етничка самосвест, а други научници посочуваат на неговата неповрзаност со етничките реалности зашто е во прашање титула.

Титулата се разбира нема и не може да иам етничко значење, особено кога е во прашање царска и според тоа природно универзална титула. Употребата на Бугари за поданици на бугарскиот самодржец е логична и неизбежна, но малку или ништо не ни зборува за начините на кои се именувало самото население, за неговата етничка припадност и за начинот на кој тоа го воспримало поимот Бугари. На ист начин на кој една тврдина подигната од василевсот на ромеите за животот и спасот на Ромеите, не би ни кажала ништо за етничката припадност на населението, ниту дури за степента на лојалност и себевоспримање на конкретното население како Ромеи. Освен политичката употреба тука е и можната употреба на „Бугари“ во смисла на елитата и војската, каква имае порано во натписите на канот Маламир и некои други владетели.

Во 10 – 13 в. на овие простори во словенските текстови што настануваат и оние што се припишуваат поимто Бугари како самоидентификација не постои – а само Словеи, притоа под Словени се разбира само еден народ кој живее на Балканот и во Велика Моравија и има само еден јазик. На фонот на сето ова поимот Бугари во Битолскиот натпис може да биде само политоним - политичката употреба на поимот логично следува и од титулата на владетелот.

Она што најмногу создава впечаток за етничка употреба на поимот е секако формулацијата „Бл’гарин родум“. Дури и учени со модерно сфаќање на етничката проблематика во средниот век гледаат во тоа израз на некој вид етничка самосвест. Посочувањето на „народноста“ на владетелот, е нешто не само без паралела во владетелски официјални натписи, но е и спротивно со погледите на епохата – владетелот на X е по подразбирање X, нема никаква причина да се потцртува

очигледното. Или ушете поточно X со сите негови жители му припаѓа на владетелот на X, не спротивно.

Но уникалноста на натписот се удвојува со додавањето на зборот „родум“. Но она што лесно се заборава е дека зборот родомъ нема задолжително ниту единствено етничко значење. Било преведен со „по род“, било со „родум“ и во двата случаја изразува потекло и припадност, која може да биде освен етничка исто така и политичка, религијска, географска. Во приближно современиот на натписот Супрасалски зборник можеме да најдеме дека Исус е назарџнин родомъ. Во житието на Гаврил Лесновски откриваме дека некој Мавраган е паганин родум/по род (елина родомъ). Не поразлично е и во Византија во која можеме да сретнеме употреба на Ромеј по род (Ῥωμαῖον το γένος). А слична употреба имаме и во словенски извори од XI – XII в.

Кога на сето тоа додадеме информациите за ерменско потекло на Комитопулите (мајка Ерменка – Рипсима, а според Асохиг такви се и самите *комсасаги*), како и сфаќањата на времето скоро неизбежно се наметнува заклучокот дека е во прашање посочување на политичко а не етничко потекло.

Натписот според тоа независно дали е оригинал или фалсификат не ни дава одговор за етничноста на овие простори во почетокот на 11 в.

Но тој секкао заслужува многу повнимателно и сеопфатно проучување одколку е правена досега!